

„VESZETT DARU”

Egy füzesgyarmati veszettállatorvos alakja a népi emlékezetben

– Nagy László András –

Füzesgyarmat Békés megye északi részén található. Az egykori két, egymással összeköttetésben álló mocsárterületet – a Kis- és a Nagysárrétet – elválasztó erekkel, fokokkal és időszakos vízfolyásokkal szabdalt szárazulatra települt. Az első írott forrás, ami lakott helyként említi, a váradi regestrum.¹ A falu lakossága többször, a török időkben és a Rákóczi-szabadságharc alatt is jelentősen lecsökkent, 1711 után népessége folyamatos gyarapodásnak indult.² Az egykori Sárrét településeit, köztük Füzesgyarmatot is nagyfokú földrajzi-ökológiai determinizmus jellemezte. Az 1854-ben megkezdett vízrendezési munkák a XIX. század végére teljesen megváltoztatták a táj korábbi arculatát, s ez fellazította a népi életforma teljességére kiható földrajzi-vízrajzi meghatározottságot.³ A térség folyószabályozások előtti gazdálkodását erőteljesen jellemezte az ősfoglalkozások: a pásztorkodás, vadászat, halászat, pákászat viszonylag nagy aránya.⁴

A település első részletes leírását Gacsári István református prédikátor krónikája adja. A lakosság összetételét így jellemzi: „... Vallásokra nézve általán fogva Reformátusok, vagy Helvétziai vallást követők... csak kevesen vagynak nemesek, mind öszve is, mint egy 4, vagy 5 familia... állapotjokra, vagy életek módjára nézve, többnyire földművelők, kik szántás, vetés, marha, s juh tartás, szőlő művelés, és nádvágás által keresik élelmöket.”⁵ Fényes Elek 1851-ben megjelent munkájában ezt olvashatjuk: „Lakosai igen vagyonosok, sok magyar juhot s birkát, sertést, s híres szépségű szarvasmarhát tenyésztenek...”⁶

Az állattartás igen jelentős súlyára utal egy 1787-ben íródott levél, amelyben 70 füzesgyarmati lakos a következőket fogalmazta meg: „... Azon említett Bucsa nevű sziget... nélkül barmot tartani lehetetlenség volna... mely öszvességgel is oly kicsiny, hogy barmaink megtartására nézve Cséfa nevű pusztát 450 forintokkal kellett exarendáltatnunk (kibérelnünk) melléje, ha azon említett pusztát vagy hasznavehető valamely részecskéjét is barmainktól szántóföldnek felvesszük, végképpen meg-

¹ KANDRA 1898. 226–227.

² MRT 6. 1982; KERESKÉNYI 1989. 465.

³ BERCZKY 1975. 79–101.

⁴ VARGA 1973. 93–95.

⁵ GACSÁRI I. 172.

⁶ FÉNYES 1839. 14.

romlunk. Mivel egyedül a baromtartás Gyarmaton a csekély ékonómiának (gazdaságnak) fundamentoma... ”

Ez a vezető szerep egészen a lecsapolásokig megmaradt. Ekkor hangsúlyeltolódást figyelhetünk meg a földművelés javára, s az állattartásban is az istállózás veszi át a vezető szerepet. Az állatok népi gyógyítására vonatkozó tudásanyagot, motivációs tényezőket, a kezelés során felhasznált anyagokat és technikákat több tényező alakította és alakítja ma is. Nézzük meg ezek közül a legfontosabbakat.

Az általános földrajzi viszonyok nagyban befolyásolják az alkalmazott gyógyító eljárásokat. Az éghajlatnak, a vízrajzi viszonyoknak, a táj növény-, állat- és ásványvilágának meghatározó szerepe van a felhasználható természetes alapanyagokkal vagy a betegségek kialakulásával kapcsolatban.

A népi és a „magas kultúrából” származó tudásformák és alkalmazási módjaik is eltérnek egymástól. A „magas kultúra” tudományos elméleti megalapozottságú, míg a népi tudás lokális, halmazszerű, befogadó jellegű és empirikus.⁸ Az állatorvoslást néprajzkutatóink jó része úgy írja le, mint a népi orvoslás legracionálisabb, gyakorlatias változatát. Rugalmasságát bizonyítja, hogy az állattartásban bekövetkező fajtaváltást és a tartásmód változásait is követni tudta.⁹ A hagyományos népi tudás jellegénél fogva egészen a közelmúltig számos irracionális tudásformát is megőrzött. A betegségek kialakulásának, gyógyításuk mikéntjének magyarázatában erős hangsúlyeltolódás figyelhető meg a természettudományos ok-okozati megalapozottság irányába. A társadalmi háttér és az életmód a XX. század elején megkezdődött, a század közepétől pedig hihetetlenül felgyorsult változásai következtében a természettudományos gondolkodás logikai magyarázatai részesülnek előnyben, sok esetben akkor is, ha azok nem természettudományos, hanem hagyományos tudásanyagokon alapulnak.

A fent említett – a hagyomány erős visszaszorulását eredményező – tényezők, úgy is, mint a földrajzi környezet drasztikus és hirtelen megváltozása, valamint a napjainkban is tartó folyamatosan gyorsuló társadalmi és életmódváltozás, ellentétes, bár csekélyebb jelentőségű erőpárját alkotja a hagyományőrzést befolyásoló zárt táji kapcsolatrendszer.¹⁰

A kutatási témánkat érintő irracionális gyökerű szöveganyag legtöbbször egyszerű hiedelemközlés. Az empirikus alapon létrejött tudást birtokló, de tudását titokban tartó létező, hús-vér gyógyító alakja fonódik össze az emberfeletti erejű hiedelemalakokkal, az objektív eredményt produkáló gyógyító, a tudós pásztor sziluettjével.

A táj néprajzkutatásának megkerülhetetlen fontosságú alapja Szűcs Sándor munkássága. A feldolgozott téma szempontjából kiemelkedő folklórforrás dr. Madar Ilona Sárrétudvari¹¹ és Gryneaus Tamás Vésztő hiedelemvilágát feldolgozó,¹² valamint Beck Zoltán sárréti tudós pásztorokat bemutató tanulmánya.¹³ Molnár Balázs

⁷ IMPLÓM 1971. 83.

⁸ SZABÓ 1996. 35–37.

⁹ DEÁKY 2002. 17–19.

¹⁰ BENCSEK 1985. 37–43.

¹¹ MADAR 1967. 23–226.

¹² GRYNAEUS 1965. 133–152.

¹³ BECK 1992. 387–392.

egy Füzesgyarmattal szomszédos település népi állatorvosáról, a szeghalmi Ambrus Sándor személyiségéről és tevékenységéről ad részletes leírást.¹⁴ A népi orvoslás általános alapelveinek felvázolása mellett igen jelentékeny megyei vonatkozású gyűjtött anyag jelent meg Oláh Andor műveiben, melyek mellett, hogy az itt közölt anyag mentális, strukturális háttérét adják, összehasonlítási alapot és tágabb értelmezési keretet is nyújtanak. A sárréti népi állatgyógyítás köréből származó fontos adatokat tartalmaz Márton László sárréti juhtartást feldolgozó kézírata.¹⁵

Füzesgyarmat hiedelemfolklorjának jeles napokhoz kötődő hiedelmeit Schwalm Edit és Martyn Emília, a terhességgel és kisgyermekkel kapcsolatosakat Laurinyeczné Sinkó Rozália dolgozta fel.

Történeti adatok

A hagyományos népi orvoslás fogalmi meghatározásában és értelmezésében Oláh Andor részletekbe menően rögzített definíciórendszerét és értelmezési körét követtem.¹⁶

A Füzesgyarmattal határos Biharnagybajom református prédikátora, Birtalan Szilágyi János 1827-es Sárrét leírásában¹⁷ néhány általa gyakorinak tartott megbetegedést említ (növényi mérgezés, szorulás, vizeletmegrekedés), amelyek között a veszettség is szerepel, s melyet gyógyíthatatlannak tart. Ezek közül az állatbetegségek közül legtöbbször az okát és népi gyógy módját is közli. A gyógyító pásztorok eljárásait eredményesnek és követendőnek tartja, sőt a pásztorok felfogadásának kitételeként fogalmazza meg azt, hogy értsenek a jószág gyógyításához. Az egyik eseteírás révén az állat és az ember gyógyításának szoros összefonódását is megfigyelhetjük.

„1-ször: *A gyilkos csomorika... a csomorikának mérges torzsáját, mely édes ízűn ízlel, csak a juhok szeretik csemegélni... ha valamely juhót észrevesznek, hogy csomorikát evett... a sót a szájába bényomják, vagy pedig ha az nincs a szájába pesel és semmi baja nincs.*”

„2-szor: *A szarvasmarháknak ártalmasnak írják... a kolokányt... hogyha ezt megeszi... felpuffantván a marhát megöli. A köznép ilyen esetekben azt tartja, hogy vízi pókot evett. Akármely ok legyen... az olyan marhákon pedig ezzel, hogy az ember a végbél hurkáján bé nyúl és kihuzza kezével a ganéját mindaddig ameddig csak lehet, ekkor töltson a marhának szájába tojással összehabart egy pohár jó borecetet, magába feláll a marha és semmi baja nincs. Ezt szemem láttára egy csordástól tanultam.... Ez a nyavalya pedig valamint a gyermekén... is... megesik a ganéját azonképpen csak ujjal, ameddig egy leány gyermek elérheti, kihuzattam belőle, ecetet a szájába és megszabadult nyavalyájától. Akármilyen okból származzon a barmoknak ezen nyavalyájuk, de az bizonyos, hogy ők is szorulásba, sőt ami veszedel-*

¹⁴ MOLNÁR 1973. 179–204.

¹⁵ MÁRTON 1968. 5–165.

¹⁶ OLÁH 1986. 5–305.

¹⁷ BIRTALAN 1920. 60–69.

mesebb, vizellet megrekedésbe,... vagy pedig (ahol) már az orvoslás is késő, vezettségbe esnek."¹⁸

Gacsári István a Füzesgyarmatot sújtó természeti csapások közt terjedelmesen és részletesen sorolja fel a különféle járványos megbetegedéseket, melyek a lakosságot és a jószágállományt is egyaránt érintették. A vezettséget nem említi, csak a tömeges halált, elhullást vagy jelentős anyagi kárt eredményező betegségeket (marhavész, himlő, kolera, rüh stb.). Külön kitér a lakosság ellenállására a himlő elleni védőoltással szemben, s leírja a kolerás megbetegedésekre alkalmazott paraszti gyógy módokat is.

„... noha a' nyavalya' orvoslására... a hideg víz ital... a legkeményebben tiltatott; mint felette ártalmas és halált okozó eszköz: mégis sokan egyenesen ez által épültek ki. Sokan a parasztok közül önnön magok által talált, ecetes fokhagymával való dörzsölés, és kenekedés által, gyógyították ki magokat szerencsésen."¹⁹

Közegészségügyi hivatalt betöltő személy – „Doctor, Chirurgus, Patikárius, valamint Barom orvos” – Gacsári tudósítása szerint ebben az időszakban nincs a településen. A „hely mivoltához képest szükséges mesterséget űzők” közt felsorolja azonban a „marha kuruzslókat”.²⁰

Hivatalos megítélés, törvényi szabályozás

A hivatalos orvoslás és a népi gyógyászat viszonyát napjainkig nagyfokú ambivalencia jellemzi, melyet saját eddigi gyűjtési tapasztalataim is igazolnak.

Ennek történeti aspektusban vett alapjai Oláh Andor szerint az ország és a megye területén egyaránt a XVIII. század utolsó negyedétől kezdve teremtődtek meg.

Csak a lényegi elemek kiemelésére törekedve ezek a következő pontokban foglalhatók össze:

- Az egészségügy egészét, beleértve az állategészségügyet is, német-osztrák mintára szervezték meg, csak bécsi vagy fiókinézményeinek megfelelő magyar egyetemi képzésben vehettek részt az orvosok.
- A német anyanyelvű orvosok, gyógyszerészek mind nagyobb, a XIX. század elejétől túlnyomó arányban képviseltetik magukat a hivatalos orvoslásban, ekkor jelennek meg az első kirurgusok is az állatgyógyítás területén.²¹
- A XIX. században több törvényt hoztak a kuruzslók ellen, akik közül sokat perbe is fogtak.²² A népi gyógyítók üldözése,²³ a hivatalos orvoslás részéről megnyilvánuló ellenzés,²⁴ a túlbürokratizált részletes szabályozás együttesen vezettek ahhoz, hogy a parasztorvosok tevékenységüket legtöbbször titokban tartották.

¹⁸ BIRTALAN 1920. 68–69.

¹⁹ GACSÁRI I. 169.

²⁰ GACSÁRI II. 173.

²¹ OLÁH 1986. 89–110.

²² IMPLOM 1971. 357; OLÁH 1986. 100–102.

²³ MT 1896. 372.

²⁴ DEÁKY 2002. 65–78.

- A paraszti kulturális közeg ellenállása a hivatalos orvoslással szemben a XX. század közepére szinte teljesen eltűnt, bár ennek elemei napjainkban is tetten érhetőek.

Mentalitás

A „tudós gyógyítók” segítségét továbbra is igénybe vették a falusi közösségek, melynek okait kezdetben – valószínűleg a fentieknek megfelelően – főként a hivatásos orvosok és a paraszti társadalom közti kulturális és nyelvi különbségek indukálták. A XIX. század végétől, a XX. század elejétől ezek a tényezők jelentéktelen mértékben vagy egyáltalán nem jelentkeztek, azonban a népi gondolkodás jellegétől idegen tudományos gondolkodásmóddal szemben a népi gyógyítók „közegazonossága”, empátiája, gyakorlati tapasztalatai alapján csiszolt eredményessége egészen a közelmúltig megteremtette elismertségüket.

Ki kell emelni még azt aényt, hogy a „tudós orvos”, a népi specialista szabadabb, kötetlenebb szemléletének köszönhetően hatékonyabban ragadja meg az egyedi eseteket, könnyebben alkalmazkodik, míg a tudomány mindig az általánosra összpontosít.

Nem elhanyagolható a népi orvoslásnak, de főként az állatgyógyításnak az a jellegzetessége, hogy jobbra egyszerű, átlátható, gyors technikákat alkalmaz. A gyógyító eljárások során igénybe vett eszközkészlet legtöbbször minimális, s a beavatkozások hétköznapi körülmények közepette is végrehajthatók. A gyógyszerek készítéséhez a közvetlen természetes környezetben vagy a háztartásban megtalálható, könnyen beszerezhető és olcsó alapanyagokat használja fel.

A veszetség²⁵

XIX. századi nevén ebdüh (rabies, lyssa, hydrophobia), melyben a vadon élő állatok közül napjainkban leggyakrabban a rókák betegszenek meg. A XIX. században és az azt megelőző időkben tényleges veszélyt jelentettek a farkasok a jószágokra és az emberre egyaránt, melyek a betegség ritka, de legveszedelmesebb terjesztői voltak. A háziállatok közül 90 százalékos arányban ma is a kutyák hordozzák. A ragadozók és a veszett kutyák által leggyakrabban megfertőzött háziállatok sorrendje a következő volt: szarvasmarha, sertés, ló, juh.

A kórokozó a veszett állat nyálán keresztül jut be a szervezetbe leggyakrabban harapás által, ritkábban karmolással, de apróbb sebesülések esetén a nyálkahártyán keresztül is felszívódhat, ha például a veszetséget hordozó kutya megnyalja az áldozatot.

A betegség meglehetősen riasztó tünetegyüttesel jár. Állatoknál kezdeti szakaszban nyugtalanság, evéskényszer (emészthetetlen tárgyakat is megesznek), ké-

²⁵ A betegség általános jellemzéséhez a Pallas nagy lexikona és az Egészségügyi lexikon (Budapest, 1978) címszavait használtam fel. Az orvostörténeti adatok és forráscsoportok vonatkozásában lásd még DEÁKY 2002. 79–83, 117–120.

sőbb remegés, felfokozott támadó kedv²⁶ (sokszor magukat is összemarják), fokozott nyálélválasztással párosuló nehéz nyelés (ez okozza a betegség egyik jellegzetes megnyilvánulását, a „habzó” szájat), nyeléképtelenség (a nyelőizmok görcse miatti víziszony), gyors soványodás nyilvánul meg. A kutyáknál ezt vontatott, üvöltésszerű ugatás kíséri. A 2–6 hetes lappangást követően 5–7 napon belül beáll a bénulásos halál.

Az embernél hasonló lappangási idő (2–5 hét) és tünetek (légzési nehézség, nyelési görcsök, őrjöngési rohamok, görcsök, nyáladzás) jelentkeznek.

A hivatalos orvoslás 1885 óta, a Pasteur által felfedezett védőoltás révén a mai napig kizárólag csak a lappangási szakaszban tudja gyógyítani. Ebben az időszakban felismerni azonban igen nehéz, ehhez a fertőzésgyanús állat megfigyelése, illetve boncolása szükséges.

A veszettség gyógyításával összefüggésben egy 18 pontból álló, minden helységbe eljuttatott, 1781-ben Bécsben kiadott tudósítást kell elsőként megemlítenünk. Ez a fertőzött állat harapása során keletkező seb kezelésére annak körbevagdálását, tüzes vassal való kiégetését, köpölyözését, vizes, sóoldatos kiöblítését tanácsolja. A borbélyok részére érvágást és a seb kőrishogárpórral való kezelését javasolja.²⁷

Józsa István megyei orvos 1783-ban a következő teendőket fogalmazta meg a veszett kutya okozta sebesülések kezelésére:

„Ha bizonyos már az, hogy a marás dühös kutyától vagyon, azonnal a megmaratott tagot, ha borbélymester jelen vagyon, skarifikálni (köpölyözni) kelletik, ha pedig nincs, más ember is éles késsel, kevésnyire is közel egymáshoz felvagdalthatja, azután köpüket (köpölyöket), vagy ezeknek hiányosságával üres poharat vagy kis bögrécskéket, minekutána gyertyára tartotta, többször egymás után reárákhat, hogy így a veszett kutyának a nyála a bepíszkolt vérrel együtt kiszívassék. Annakutána porrá tört kőrishogárral a sebet béhinteni, és ugyanazon kőrishogárból, amennyit két búzaszem nyom hat kanál ecetben meg kell főzni, és a beteggel megitatni.”²⁸

A felesleges kutyák irtásával pontosan a veszettség terjedését megakadályozandó foglalkozott a megyei közgyűlés 1815-ben.²⁹ Ezt szolgálta többek között az ebadó bevezetése is. A betegség terjedését egyéb prevenciók állat-egészségügyi intézkedések bevezetésével is próbálták megakadályozni. Az 1888. VII. tc. s ennek kiegészítése³⁰ meghatározta a kutyákra vonatkozó tartási szabályokat, megfogalmazták a fertőzésgyanús állatokkal kapcsolatos bejelentési kötelezettséget, a fertőzött állatok kiirtását, valamint azt, hogy tilos a fertőzésgyanús jószág bármely részét (tej, hús, bőr) felhasználni.

²⁶ A veszett kutya támadása által okozott riadalmat érzékletesen jeleníti meg Sinka István a Fekete bojtár vallomásaiban (SINKA 1943. 26–27).

²⁷ IMPLÓM 1971. 356.

²⁸ IMPLÓM 1971. 357.

²⁹ IMPLÓM 1971. 357.

³⁰ MoRT 1888. 1949–1950.

Veszettorvosok

A veszettség gyógyításával foglalkozó személyek alakjának megrajzolása több együtt ható tényező vizsgálatát követeli meg. Ahogy a népi gyógyításban a tényleges tudáselemek és hiedelmek keveredését figyelhetjük meg, a veszettorvos legalább ennyire valós és hiedelemszemély is egyben. A népi orvoslás tudásanyaga Hoppál Mihály hármas felosztásában a tudományos orvoslásból alászállt, az általánosan ismert köznépi és a csak a specialisták által ismert, eredendően népi tudáselemekből épül fel.³¹

Osztom Szabó László abbéli véleményét, mely szerint a hiedelmeknek racionális magjuk van.³² Jelen témára nézve relevánsnak tartom azt a megállapítását is, hogy az állatokra vonatkozó hiedelmek a pásztorok körében aktív cselekvést kiváltó ismeretként nem (legfeljebb mint passzív tudás, a régiek tudománya), hanem csak a falubelieknél jelentkeznek, s a falusi közösség tagjai a gyógyító tevékenységét akkor is hiedelmekkel veszik körül, ha a gyógy módnak racionális alapjai vannak.

A veszettorvos cselekedeteiben, tudományszerzésében és -átadásában a különféle emberfeletti erejű személyek közül legtisztábban talán a tudós pásztor jellegzetes tulajdonságai nyilvánultak meg. Az Alföld nagyállattartó vidékein különösen elevenen éltek e hiedelmek, s a főként állattartásra berendezkedett közösség legfőbb értékét fenyegető veszélyeket voltak hivatottak elhárítani.

Ahogy Pócs Éva megállapítása szerint: a centrumban – mely jelen esetben a Nagykunság és a Sárrét – dominál a magyar táltos.³³ Véleményem szerint e területen központi szerepet kap a tudós pásztor és a vele szoros kapcsolatba hozható veszettorvos alakja is. Ennek gyökerei az alföldi állattartó falvak, mezővárosok lakosságának értékrendjében keresendők. Joggal feltehető a kérdés, hogy a folyósabályozások utáni időszakban miként tartották meg bár halványodó, de sok más hiedelemalakkal szemben mégis viszonylag kiemelkedő szerepüket, amelyet – ha csak mint egy letűnt korszak emlékét is – megőrzött a régió népi emlékezete.

Az első lehetséges ok, hogy bár a vagyon legfőbb reprezentánsa már nem a jószágállomány nagysága, de egyetlen egy állat is relatívan magas értéket képvisel a paraszti gazdaság egyéb javaihoz viszonyítva.³⁴ Azok közt a csapások közt, melyek a népi társadalom alapsejtjét, a családot érhetik, az állatállományban okozottnál súlyosabb kárt csak az emberérettel kapcsolatos tragédia jelenthet. S tegyük hozzá, hogy az állatok viselkedését, jellegzetes szokásait, betegségeik okát, gyógyításuk, befolyásolásuk módját a legnagyobb eséllyel saját pásztoraik ismerhették meg. A falusi közösségekben, amelynek tagjai számára ez a pozitív előjelű, specializálódott, mélyebb tudás ilyen mértékben elérhetetlen volt, csodálatot vívtak ki. Nem egyértelműen átlátható tetteik, képességeik, legtöbbször titokban tartott tudásuk magyarázatául sokszor a már meglévő hiedelemelemek vagy azok változatai, kom-

³¹ HOPPÁL 1990. 693–694.

³² SZABÓ 1992. 277–282.

³³ PÓCS 1992. 599.

³⁴ A fenti megállapítás megrendítő erejű példáit találjuk Sinka István prózai írásaiiban (SINKA 1943, 1961, 1984).

binációi szolgáltak. A különösen veszélyes, a többi megbetegedéssel összehasonlítva kimondottan riasztó tünetekkel járó, csak a kezdeti szakaszban gyógyítható veszettséget (emellett még más betegségeket is) felismerni, gyógyítani képes egyén a fentiekben ismertetett módon szintén a figyelem középpontjába került.

A veszettorvoshoz kapcsolódó hiedelmek egyezést mutatnak a tudós pásztorhoz fűződőkkel. Mindkettejüknek vannak közös jellemzőik a táltossal, az ördögös kocssal és a boszorkánnyal is. Ezen természetfeletti erőt birtokló személyek tulajdonságai nem választhatók el élesen egymástól. Jellegzetességeik vizsgálatához fűzött megállapításaim inkább tendenciákat jelölnek, nem kizárólagos érvényűek. A kapcsolódó hiedelmek országosan ismertek, én azonban főként a Sárrettel összefüggő, valamint a Nagykusnág ide vonatkozó anyagát vettem alapul.³⁵ Megjegyzem, az itt következő rövid áttekintés során teljes egészében csak a kimondottan veszettgyógyítókhöz kapcsolódó sárreتي hiedelemréteget vettem szemügyre. A Sárret e természetfeletti erejű hiedelemalakjainak,³⁶ a táltosnak, a tudós pásztornak, az ördögös kocsnak és a boszorkánynak azon ismertetőjegyeit, amelyek a vizsgált témámmal, a veszettorvos alakjával semmiféle átfedést sem mutattak, itt nem szerepeltetem.

Gyógyítás, betegség okozása

A gyógyításhoz a tudós pásztor is értett, azzal a képességgel azonban, hogy betegséget okozni és gyógyítani is tud egyben (a veszettorvoson kívül), szinte kizárólag csak a boszorkány rendelkezett. Bár ártó cselekedeteket más emberfeletti erejű személyekkel kapcsolatban is megfigyelhetünk, az a jellegzetesség, hogy a maga okozta betegséget kényszer hatására³⁷ vagy fizetségért meg is gyógyítja, a boszorkány sajátja.

Ezt jól szemlélteti, s egyben történelmi visszatekintésül is szolgál az 1700-as évek elején, ítélethozatal után megégetett szeghalmi Koós Andrásné Török Mária boszorkánypere.³⁸

„Miután az előállított hiteles és szavahihető tanúk vádlott fejére tett esküvel kétségtelenül bebizonyították, hogy ördögi mesterséget űzött s valóságos boszorkány: hogy elhagyva emberi formáját, magát kutyává átváltoztatta, s egyeseket halálra kínozott, majd másokat különféle betegségekkel ördögileg elárasztott s megvesztett, s némelyeket pedig ugyanazon veszedelmekből ismét meggyógyított...”

A veszettorvos a betegségokozás és -gyógyítás egy speciális formáját gyakorolja: megveszejtí áldozatát, és orvosolja is az általa keltett kórságot. Ez egyben a legfontosabb képessége is. A legarchaikusabb formát a ráleheléssel való rontás, és az azzal való gyógyítás képviseli, melyet a boszorkányperekben és a veszettoktorok repertoárjában is megtalálunk.

³⁵ BELLON 1979. 220–238; GYÖRFFY 1984. 79–104; BARNA 1979. 20–69; SZMNA I/1 1974; SZMNA II/1 2001. 105–109, 112–120, 197–201.

³⁶ BECK 1992. 387–392; CSÁKABONYI 1960. 25–27; GRYNÆUS 1965. 133–152; MADAR 1967. 168–171, 174–182, 197–202; SZŰCS 1938. 394–399; SZŰCS 1936. 151–155; SZŰCS 1992. 38–59, 155–167.

³⁷ GRYNÆUS 1965. 143.

³⁸ CSÁKABONYI 1960. 27.

A vésztoi Doktor Nagy Sándor „kiállott a kapuba, csípőre tette a kezét, imbolygott, ásított. Ha Kót felé ásított, harmadnapra már jöttek be, hogy veszett marha van.”

Egy másik változat szerint: „Doktor Nagy Sándor mikor hús ehetnék vót, kiállt a kapuba és mikor jött a csorda beleásított a csorda közé. Másnap már hívták a veszett marhához.”³⁹

A lélegzet, a szél, a levegő életerő hordozó és mágikus közvetítő közeg, gyógyító-rontó erő, harmóniát fenntartó és felbontó elv. Oláh Andor a pneumatant a magyar nép kóroktani szemléletének legősibb, honfoglalás előtti rétegének tartja.⁴⁰ A szél a magyar hagyományban a fertőző betegségek, köztük a veszettség okozójaként is szerepel.⁴¹

Az érintés, megsimítás által okozott betegség, gyógyítás, bajelhárítás szintén ősi mágikus szemléletben gyökerezik, melyet számos etnológiai adat, bibliai és európai kultúrtörténeti párhuzam igazol.⁴² A sárréti tudományosok, köztük a veszett-orvos és a boszorkány is éltek vele. A következő vésztoi hiedelemközlésben a boszorkánysággal vádolt bába érintés által okozott megbetegedést:

„Nagyanyám elment a templomba, velük szembe lakott egy bábaasszony. A napa otthon maradt, lefürdette a gyereket a konyhában, majd ő is elment templomba. Ez alatt a bábaasszony átment hozzájuk. Mennek haza: kodácsolás hallatszik. Kimegy a házból a napa, elijeszti, fel ne keltse a gyereket, akkor meg benn hallja a kodácsolást, bemegy, hát a bölcsőben a gyerek kodácsol. Akkorra már merevül olyan volt az arca, mint a pulykatakony. Nem vót itt valaki? – kérdezi nagyanyám. Vót ideát a szomszédasszony – mondta a napa –, de nem csinált semmit, csak megsimogatta az arcát, és azt mondta: „Jaj, de gyönyörű kis teremtés.” Nagypám ment haza, nagyanyám mondta neki: „Elmentem a templomba, azalatt átjött Rébék néni, de csak megsimította a gyereket.” Nagypámnak sem kellett egyéb, ment által: „Keljék fel rögtön, jöjjük által.” Mondta arra, hogy nem, mert már lefeküdt. Mire nagypám: Látja, itt van a balta, ha nem jön rögtön, az ajtót felhasogatom. Erre megijedt, átjött. Nincs annak semmi baja, csak vedd fel, szoptasd, mondta. Akkor már szopott. Annyit csinált neki, hogy szopott, de nem kodácsol osztán, csak meg volt rontva...”

Az érintés útján végzett bajelhárítást jól példázza egy újabb, a vésztoi Doktor Nagy Sándorról szóló történet.

„Mentiünk iskolába. Azt Mondja nekünk Doktor Nagy Sándor: – Nem jókor mentek iskolába, kislányok. No nem baj! – és megsimogatott két oldalról. Hát láttuk aztán, amint előttiünk vasvillával hajkászták a veszett kutyákat.”⁴³

A „tudomány”

A három egymással és a veszettorvossal összefüggésbe hozható emberfeletti erejű hiedelemszemély: az ördögös kocsis, a tudós pásztor és a boszorkány mindegyikéről elmondható, hogy titkolt tudás birtokosai. Képességeik megszerzésének metódusa nagyon hasonló, minőségileg mégis eltérnek egymástól.

³⁹ Mindkét változatot Grynaeus Tamás gyűjtötte Vésztőn. Közli: OLÁH 1986. 69, 284.

⁴⁰ OLÁH 1986. 52–58.

⁴¹ OLÁH 1986. 62.

⁴² MAGYARY-KOSSA 1929. II. 13–23; GRYNÆUS 1965. 134.

⁴³ OLÁH 1986. 198.

A boszorkány tudományszerzésére legtöbbször egy másik boszorkány halálakor, érintés útján (ritkábban tanulással) kerül sor.⁴⁴ Ez a tudás azonban szinte mindig nem kívánt, vészterhes, bajt hozó. Arra, hogy valaki elfogadta, és utána maga is boszorkányként tevékenykedett volna, az általam ismert sárréti hiedelem-szövegekben nem találtam példát.⁴⁵

A tudós pásztor és az ördögös kocsis tudományát sokszor az általuk birtokolt mágikus tárgyak hordozzák.⁴⁶ Képességeik átadása érintés útján vagy erejüket hordozó mágikus tárgyaik örökül hagyásával is megtörténhetett. A boszorkányéhoz hasonló kényszer szülte tudásátadás sem ritka (addig nem halhattak meg, vagy csak kimondottan súlyos és hosszantartó szenvedés által, míg tudásukat át nem vette valaki). A tudomány vér szerinti átruházása, és az, hogy azt bárki átveheti, a boszorkánynál, a tudós pásztornál és az ördögös kocsisnál egyaránt előfordul.

Ezzel szemben a veszettorvos kizárólag vér szerinti férfi utódjának adhatja át mágikus hatalmát kézfogás által, s ha nem talál számára elfogadható „örökös”, tudását mindenféle retorzió nélkül akár vissza is tarthatja (egyetlen példát találtam a boszorkányéhoz hasonló tudásmegszakításra: amikor seprűnyelet adtak a veszettorvos kezébe, mert tudományát senki sem vállalta).⁴⁷ Tudását azonban neki is titokban kell tartania, mert különben kitörne rajta a veszettség.⁴⁸

Jószág megbabonázása, kutya-, farkasküldés

A tudós pásztor, az ördögös kocsis és a veszettorvos is hatalmába tudja keríteni az állatokat. Az ördögös kocsis ez irányú tevékenysége azonban jobbra az utazók lovainak megállításában, ártó személy által odaszegezett lovak elindításában és saját, útközben megdöglött lovainak hazahajtásában merül ki.⁴⁹

*„Kocsis vót Cirkóba. Vitte az intézőt, meg az írnotot Nagyváradra a papokhoz. Míg azok bent vótak, egyszer csak megy, hogy az ostorhegyes lovam megdöglött. Feküdt a ló. Mondja nekik: – Indulnunk kell, hogy éjjél előtt hazaérjünk! Kicsapta a suhogót, a ló felugrott. Hazahajtotta a lovakat éjjél előtt, ippen éjjél előtt. Mikor a hámot levette, a ló kidőlt...”*⁵⁰

A veszettorvos állatok befolyásolására vonatkozó képessége erős hasonlóságot mutat a tudós pásztoréval.⁵¹ A tudós pásztor állatok együtt tartásával, szétszéledt jószág összegyűjtésével kapcsolatos cselekedetei csodaeszközeihez kapcsolódik.⁵² Megfékezheték a megvadult jószágot, megszelídíthették a hamis kutyákat. Más állatait szétzavarhatták, s az is jellegzetes, hogy saját állataikat rajtuk kívül senki más nem tudta kordában tartani.⁵³

⁴⁴ MADAR 1967. 174–175.

⁴⁵ GULYÁS 2001. 105–106.

⁴⁶ MADAR 1967. 195, 197; SZŰCS 1992. 39, 44, 50.

⁴⁷ SZŰCS 1992. 164–165.

⁴⁸ SZŰCS 1938. 394.

⁴⁹ GYÖRFFY 1984. 198, 197; MADAR 1967. 197; FÜVESSY 2001. 118–119.

⁵⁰ Hajdú Sándor 1933. ref., Körösújfalú, saját gyűjtés.

⁵¹ GULYÁS 2001. 115–117.

⁵² BECK 1992. 388–389; SZŰCS 1992. 51, 56–57.

⁵³ BECK 1992. 390–391.

„A nagyapám mesélte, hogy az ű apja, már az nekem dédapám, táltos vót. Vót egy karikása, harminchat ágra fonva, vékony, mint az ujjam, abba vót a tudományya... Őrizte a ménest. Kört csapott a karikással, körbekerítette őket, ő meg ment a kocsmába. Nem mentek ki a körből. Akik arra mentek meg látták, hogy magától járt a kútgém, a csikók ittak. Mások meg voltak, akik haragudtak rá, megpróbálták őket elhajtani, de nem ment... Nem kapta meg a bérét. Kézzelel fejős gulyás volt, otthagya a teheneket egy hétig. A tehenek meg ordítottak, mert feszítette őket a tej, de mások nem tudták megfejteni őket, a többieket mind felrúgták. Na aztán mikor visszajött, megfejte őket, nem tudom hány liter tejet.”⁵⁴

A tudós pásztorhoz kapcsolódó hiedelmek egyik régmúltban gyökerező mozzanata a farkasküldés.⁵⁵ Pócs Éva megjegyzi, hogy a küldött farkas dominál az Alföldön, amely eredetileg a tudós pásztor, táltos lélekállata.⁵⁶ Többek véleménye szerint a tudós pásztor által küldött kutya és a veszettorvos által küldött veszett kutya szoros rokonságban áll a farkasküldéssel. Ezen a ponton hiedelmek érintkeznek a táltos hagyománnyal.⁵⁷ Az eredendően táltoshoz kapcsolódó állattá változás és állatalakban való viaskodás ritkábban a boszorkánnyal kapcsolatosan is előkerül; a tudós pásztor kutyává, illetve farkassá változásához is fűződik az állat alakjában való egy- más elleni küzdelem emléke.

A veszettorvossal kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy a tudós pásztorral azonos módon végzi a dühös állatok lecsillapítását, a hamis kutya megszelídítését.⁵⁸ Ez a tevékenysége azonban igen gyakran a vesztség okozta dühöngésre irányul. A farkas-, a kutyaküldő tudós pásztor tevékenységével megegyező módon képes a veszett kutyát elküldeni, irányítani.⁵⁹ A veszettorvosok egymás elleni küzdelme gyakran a veszett kutya küldése által bonyolódik le. Bellon Tibor a karcagi Orvos Nagy Péterrel kapcsolatosan közöl olyan adatokat, amelyekben a dévaványai veszettgyógyító által küldött veszett kutyát tudományja által elpusztítja, és a saját magát elküldve legyőzi ellenfelét.⁶⁰ A Hortobágy vidékének hiedelmei közt több hasonló esetet ír le Barna Gábor.⁶¹ Madar Ilona Sárrétudvariban Szőke Sámuel veszettorvos és egy tót uradalmi kasznár viaskodásának több változatát is lejegyezte, ezekben a táltoséhoz hasonló bika alakban való küzdelem is megjelenik.⁶²

„... Elzavarta, (a kasznár Szőke Sámuel) oszt azt mondta, hogyha te tíz veszett kutyát küldesz, én küldök százat... Jött oszt Udvari felől egy nagy szőke bika... osztán mondta a kasznár az embereknek: – En fekete nyakravalót kötök a nyakamra, és én leszek a kormos nyakú bika – oszt azonnal bikává változott... a kormos nyakú bika az árokba vágta a szarvával a szőke bikát... Erősebb vót, több tudományya vót.”

⁵⁴ Hajdú Sándor 1933. ref., Körösújfalú, saját gyűjtés.

⁵⁵ SZÚCS 1992. 38–41.

⁵⁶ PÓCS 1992. 600.

⁵⁷ DIÓSZEGI 1978. 108–122.

⁵⁸ WAGENHUBER 1936. 156.

⁵⁹ CSALOG 2001. 112–113.

⁶⁰ BELLON 1979. 234–235.

⁶¹ BARNA 1979. 53–54.

⁶² MADAR 1967. 200–201.

A veszettorvos mágikus erejének egy további megnyilvánulási formáját jelzi a sárréti hiedelemanyagban hangsúlyosan jelentkező, országosan ismert hiedelem-elem, melyben a „tudóstól” való lopást kényszeres cselekedet követi.⁶³ A lopott holmit a tolvaj nem tudja letenni a hátáról, egy belső erő annak visszaadására kényszeríti, vagy nem tud elmozdulni a tett színhelyéről. Az előzőhöz hasonlóan országosan elterjedt az az elképzelés, amely a „tudományosok” emberfeletti gyorsaságára vonatkozik.⁶⁴

A veszettorvosok tevékenységének racionális alapjai

A veszettséget orvosolni képes népi gyógyítókra vonatkozó közlésekben gyakran találhatunk a tudományos orvoslás elveivel összhangban lévő racionális alapú adatokat.

Ambrus Sándor szeghalmi veszettorvos például a katonaság gyógykovács részlegénél tökéletesítette gyermekkorától kezdődően tudatos megfigyelésekkel szerzett tudását, szakkönyveket is olvasott. Baráti és rokoni szálak fűzték a Komádiban lakó Fekete János állatgyógyítóhoz.

„Fekete János és Ambrus Sándor a velük született adottságot tudatosan fejlesztették is. Mindketten igényelték falujuk gyógyszerészének rendszeres közreműködését. Fekete János gyógyszerkészítményeit a gyógyszertár is árulta.” – írja Molnár Balázs. Arra is utal, hogy Ambrus Sándor azokat a gazdákat, akiknél gyógyított, takarmányozási tanácsokkal látta el.⁶⁵

Orvos Nagy Péter karcagi veszettgyógyító kitakarította a jászlakat. Békési Sándor kunmadarasi veszettorvos is tanult állatorvostól a katonaságban, tanácsára a fertőző betegségben elhullott állatokat megperzselték, és úgy földelték el.⁶⁶ Ez a fertőzés terjedését megakadályozó módszer a Sárréten is ismert volt. „Ha veszett kutya vót a környéken, az emberek összefogtak, oszt agyonütötték, szalmát tettek rá oszt megújították.”⁶⁷

A veszettorvosok közül sokról feljegyezték, hogy gyógyszeres kezeléseket alkalmazott.⁶⁸ A veszettség ellen használt gyógyszereik alkotórészei közt gyakran megtalálható volt a porrá tört kőrishogár,⁶⁹ melyet Szűcs Sándor a hideg víz és a meszes víz mellett a Sárréten általánosan ismert veszettség elleni szernek tart.⁷⁰

Magyary-Kossa Gyula közöl egy általa az állatorvosi főiskola levéltárában fellelt, 1799-ben kelt levelet. Írója, Komlódy András, „Nagy Kun Megye Physicusa”, a kunszentmártoni Nemes Pernyész Menyhárt által elmondott, veszettség felismerését és orvoslását célzó módszereket ír le. Ebben is szerepel a kőrishogárpor. A levél elküldése után a módszereket a pesti egyetem orvosi kara is megvizsgálta,

⁶³ BECK 1992. 390; MADAR 1967. 200.

⁶⁴ SZŰCS 1992. 151.

⁶⁵ MOLNÁR 1973. 184–188.

⁶⁶ BARNA 1979. 46.

⁶⁷ Molnár Sándor, sz. 1914. ref., Szeghalom.

⁶⁸ BARNA 1979. 46, 53.

⁶⁹ BARNA 1979. 53, 55–56; GRESZNÉ 1944. 14; MAGYARY-KOSSA 1929. I. 359–363.

⁷⁰ SZŰCS 1938. 398.

és „valamelyest hasznát látta”. Ez abból is kitűnik, hogy Pernyész további húsz arany jutalomban részesült.⁷¹

Barna Gábor Tót Márton tiszaiigari veszettgyógyítóval kapcsolatban (aki a tudását bevallottan könyvből tanulta) ír le egy esetet, amikor a veszett kutya által megmart betegét a seb bevagdolásával és kőrisbogárporral akarta gyógyítani.⁷² Ez megegyezik a már említett, 1781-ben Bécsben kiadott tudósítás borbélyok számára előírt módszerével.

A beteg jószág kiválasztása közben a veszettorvosok többnyire megvizsgálják az állatok szemét, vagy a füstpróbát alkalmazzák.⁷³ A népi hiedelem a füstnek bajelhárító szerepet tulajdonít. Ám az állatok füstön való keresztülhajtásának logikus okai is lehetnek. A beteg, legyengült jószág eleve nem tud lépést tartani egészséges társaival (néha nem is füstöltek, csak nehéz terepen hajtották az állatokat), így tovább tartózkodik a füstben, és egyre jobban lemarad a többitől. Még inkább így kell lennie, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a veszettség légzési nehézségeket, fulladást okoz, kivált, ha a füst mérgező anyagot tartalmaz (sokszor porrá tört kőrisbogarat is szórtak a tűzbe, melynek kifejtett példányai kontaridint tartalmaznak).

Mint azt a fentiekben láthattuk, a veszettorvosok diagnosztikai és gyógyító tevékenysége nem nélkülöz minden racionális alapot. Tudásuk és gyakorlatuk tapasztalati megfigyeléseken alapuló, az általános népi tudás körébe tartozó és „felülről alászállott” tudáselemeket egyaránt tartalmaz.⁷⁴ Gyógyító módszereik, receptjeik titokban tartására a hagyomány⁷⁵ és a többnyire ellenséges hivatalos megítélés⁷⁶ egyaránt jelenthetett kényszerítő erővel.

A kizárólag családon belüli generációs tudásátadást, amennyiben van valós alapja, a fentiek mellett a közösség általános elvárásai is elősegíthették.⁷⁷

„Vesztett” Daru Sándor

Az itt közölt anyag csak részben saját terepmunkám eredménye. Daru Sándor alakját – hol egyértelműen, hol pedig áttételesen – tetten érhetjük korábbi néprajzkutatók közléseiben. A Sárrét már csak emlékekben élő hiedelemvilágában, az emberfeletti erejű személyek között gyakran bukkan fel a veszettséget gyógyító specialista alakja.

Daru Sándor nevét nem csak a helyi gyűjtők, hanem a közeli tájegységek kutatói is említik. A földrajzi közelség és a migrációs tényezők mellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy egy-egy kiemelkedően eredményes gyógyító specialista hírneve messze túlterjedt közvetlen környezetén. Így ez is lehetséges ok arra, hogy Daru Sándor neve a Nagykunság és a Hortobágy vidékének pásztorkodásával, hiedelemvilágával, népies orvoslásával foglalkozó néprajzi munkákban is felbukkan.

⁷¹ MAGYARY-KOSSA 1929. II. 207–208.

⁷² BARNA 1979. 55–56.

⁷³ MAGYARY-KOSSA 1929. II. 208.

⁷⁴ DEÁKY 2002. 81–82; CSALOG 1974. 209–211.

⁷⁵ MÁRTON 1968. 116.

⁷⁶ OLÁH 1986. 94, 100, 102.

⁷⁷ BARNA 1979. 50.

Azt az állítást, miszerint a veszett állatokat gyógyító népi orvosok nagy számban fordulnak elő azon területeken, ahol nagyarányú állattartás folyt, alátámasztani látszik az a tény, hogy mind a Nagykovács, mind a Hortobágy, mind pedig a Sárrét területéhez kapcsolódóan nagyszámú veszettséget gyógyító tudós orvos nevét ismerjük a különféle publikációkból és kéziratokból.

Azok a gyűjtések, amelyeket felhasználhattam, s amelyekben felbukkan Veszett Daru Sándor neve, elhelyezhetők egy jól behatárolható kronológiai vonalon. Ez az időbeli szóródás egyrészt lehetővé teszi, hogy a korábbi gyűjtések anyagát összevessük a különféle időszakokban, másrészt egyfajta folytonosságot is jelent a tartalom alakulására nézve.

Általános rendezőelvem volt egyfajta szintézis létrehozása a néprajzkutatók által korábban gyűjtött anyag, valamint a saját gyűjtéseim két alapvető rétege – a füzesgyarmati adatközlők, illetve a szűkebb családtól származó adatok – között. Már a gyűjtés megkezdése előtt foglalkoztatott az, vajon melyek lesznek azok a fedés- és ütközőpontok, amelyek e három adatsoport között jelentkeznek majd.

Csenkei Sándornak, Veszett Daru Sándor unokájának visszaemlékezései által közelebb kerülhettem a téma egy belső vonulatához, s külön köszönettel tartozom neki azért, hogy anyai nagyapjával kapcsolatos féltve őrzött tárgyait rendelkezésemre bocsátotta.

A családi visszaemlékezések jelen tanulmány egyik fontos rétegét alkotják, s különös szerencsének éreztem, hogy így nem csak a folklór általános törvényszerűségei által formált, a közösségi ízlésbe illeszkedő közléseket használhattam fel.

Szintén köszönettel tartozom L. Sinkó Rozáliának, aki felhívta a témára a figyelmemet, és rendelkezésemre bocsátotta a témával kapcsolatos szóbeli gyűjtéseinek anyagát.

Ifjabb Daru Sándor, vagy más néven a Veszett Daru nevét az általam megkérdezett adatközlők (ezek kevés kivétellel az 1950 előtt született korosztályból kerültek ki) mindegyike hallotta már. Ha máshogyan nem is, úgy emlékeztek rá, hogy az idősebbek sűrűn emlegették. Sokan csak egy-egy hallomáson alapuló hiedelem-törödékre emlékeztek vele kapcsolatban. Ezek jobbára Daru Sándor általában vett jószág-gyógyító tevékenységére, betegségokozásra, kutyaküldésre vonatkoztak.

Azok, akik személyesen ismerhették ifj. Daru Sándort, jó eszű, értelmes parasztagdaként jellemezték. Többen elmondták, hogy titokban gyógyított, néhányan arra is emlékeztek, hogy Daru Sándor, ifj. Daru Sándor apja is híres veszettorvos volt.

Szűcs Sándor ezt írta róla 1936-ban: *„Most D. S. a Sárrét veszettorvosa. Egyik Békés megyei nagyközségünkben lakik. Gazdaember. Már a dédapja is orvos volt. Tudományáról sok mendemonda kering közszájon, de ő maga nem beszél róla. Úgy gyógyít ő is, mint elődei: szemtanú nélkül. Beszéltem olyan juhással, akinek a nyája közé tört a veszett kutya, és több birkát összemart. Kivitték a karámhoz az öreg állatorvost, de az csak ennyit mondott, szép csendesen. – Hívják át D.-t. – Avval faképnél hagyta őket. Tanácsát azonban megfogadták, és így a birkák meggyógyultak. Uradalmakba is mindenüvé D.-t hívják.”⁷⁸*

⁷⁸ SZÜCS 1938. 397.

Greszné Czimmer Anna a népies orvoslás iránt érdeklődve kereste fel Füzesgyarmaton ifjabb Daru Sándort a negyvenes években. Röviden így számol be tapasztalatairól:

„Több helyen érdeklődtem a veszettség népies gyógyítása iránt... A Sárréten többen emlegettek egy Darub⁷⁹ Sándor nevű községi embert, aki Füzesgyarmaton lakott, és messze földről jártak hozzá a veszett kutya-marás gyógyítása végett. Elementem Füzesgyarmatra, és ott felkerestem unokáját, ifjú Daru Sándort, s kérdezősködtem nagypja tudománya felől. Azt mondta, hogy nem tud semmit róla, gyermek volt, nem emlékszik. Hangja, magatartása azonban elárulta, hogy bizalmatlan és nem mond igazat. Később az Ethnographiában ráakadtam egy közleményre. Szűcs Sándor írja: „Most D. S. a Sárrét veszettorvosa... Ő nem beszél róla. Szemtanú nélkül gyógyít.” Most már értettem, hogy miért nem beszélt az én Daru Sándorom.”⁸⁰

Ifj. Daru Sándor személyiségével és gyógyító tevékenységével kapcsolatosan a legtöbb hitelt érdemlő információt Csenkei (Frank) Sándor, ifj. Daru Sándor unokája révén sikerült megtudnom. A nagypjával kapcsolatos személyes élményein kívül a családi „irattár” írásos dokumentumait, fotóit is rendelkezésemre bocsátotta. Visszaemlékezését a későbbiekben rövidített formában, szó szerint közlöm.

Ifj. Daru Sándor száz holdon gazdálkodott, apja, id. Daru Sándor a családi feljegyzések szerint 1852-ben született és 1906-ban, 54 évesen halt meg. Fia 1876-ban született, az 1800-as évek végén huszárként szolgált az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében. 1900-ban vette nőül Gidai Erzsébetet, akitől három gyermeke született. Közülük csak a legidősebb, Daru Erzsébet érte meg a felnőttkort. Részt vett az első világháborúban, majd 1939-ben, első felesége halála után újra megnősült, ebből a házasságából nem született gyereke. 1960-ban halt meg Füzesgyarmaton.

Csenkei Sándor emlékeiben még él néhány, a nagypja által használt, főleg állatokon végzett sebészeti beavatkozásoknál használt eszköz képe (kések, szorítópecek stb.). Arra is emlékezett, hogy gyűjtötték a kőrisbogarat, de azt, hogy ezt a későbbiekben mire használták, már nem tudta megmondani.

Daru Sándornak ménherelésre hivatalos állatorvosi engedélye is volt, de ezenkívül falusi gyógyítóként más állatok betegségeit is gyógyította, gyógyszeres kezeléseket is alkalmazott. Gyógyszereihez valószínűleg patikából beszerzett alapanyagokat is felhasznált, az viszont tény, hogy gyógyításaihoz bizonyos esetekben gyógyszerész által összeállított készítményeket is alkalmazott.

Adattár

„Egyik helyen az ökröket marta meg a veszett kutya. A sebzett jószágokat behajtotta egy hodályba, ő is bement és behúzta maga után az ajtót. Mikor kevés idő múltán kijött, így szól: – Na most már nem lesz ezeknek semmi bajuk. – Valamelyik uradalomban egy szép szavú kolompot ígértek neki. Telt múlt az idő, de az ígélet csak ígélet maradt. Végre aztán ilyen üzenettel küldte ki kocsisát a tanyára: – Ha szombaton, naplemente előtt kezembe nem adják a kolompot, az intézővel ho-

⁷⁹ Minden valószínűség szerint elírás.

⁸⁰ GRESZNÉ 1944. 14–15.

zatom be, de úgy, hogy a nyakába lesz akasztva, és gyalog jön nyargalva. – De erre már nem került sor, mert a kocsiától rögtön küldték az ígért kolompot.”

Szűcs Sándor, 1938. 397–398.

„Darurul hallottam, hogy egész gulyákat megveszejtett, oszt ha jól megfízték, akkor nem veszejtette meg.”

„Tudós ember olvashat rá a jószágra. Daru Sándor eljött, körülízte a jószágot, oszt ahogy hazament, három nap meggyógyult.”

„Daru Sándor nagy tudományú ember vót, azt hallottam, hogyha ű csinálta a bajt, akkor azt mondta, mikor odamentek, oszt kifizették, hogy eredjetez haza, nincs semmi baj, de ha ű nem csinálta, akkor odament, oszt úgy gyógyította.”

„Daruhoz elmentek lopni, oszt addig cipelték a hátukon, amit loptak: mizet, szalonnát, míg Daru nem engedte, hogy letegyék. Odaragasztotta a hátukhoz.”

„Mikor a hosszúhátú ember elvitte a veszett Daru tanyájáról a dinnyét, oszt mikor hazairt, az öregnek nem vót nyugta, vissza kellett véle gyalogolni a Daru tanyájára.”

Sárrétudvari, Madar Ilona, 1967. 199–200.

„Daru Sándor, vagy ahogyan a faluban ismerték, Veszett Daru Sándor, jól értett az állatok gyógyításához. Hallomásom szerint a már meglévő veszethezet is meg tudta gyógyítani az általa készített teával. Sajnos tudását már nem tudta átadni senkinek sem, magával vitte a sírba.

A tanyákon hatalmas kutyákat, kuvaszokat, komondorokat tartottak... Az egyik tanya gazdája különösen büszke volt a kutyájára, hogy az olyan erős és bátor, hogy oda senki ember fia nem teheti be a lábát. Daru Sándor egyik látogatásakor a tanya előtt leszállt a lováról, az egyik fához kötötte. Szembement a kutyával, aki meghunyászkodott. Ölébe vette és bevitte a pítvarba, és a gazda elé tette: im itt a kutyája. A kutya, amint földet ért a lába, farkát a lába közé csapta, vinyogva kiszaladt, és a szalmakazal tövébe feküdt, és onnan semmi kincsért nem lehetett előcsalni, míg Daru Sándor a tanyában tartózkodott.”

Füzesgyarmat, Sári István, 1977. 16.

„Cséffába tavaszoltam 1920 áprilisába... Egy májusi estén a nyáját bezártam, mert akolt csináltak a birkának. Éjféltájba a falkám megrebben, a pulikutyám meg búvík befelé a bundám alá. Kis kunnyóba vótam, alig tértem be. Rajtam vót az uj ruha, a lábomrul lehúztam a csizmát, míg háltam... Egy nagy zöd tarka kutya akart rám ugrani... Veszett vót a kutya...

A torkát feszt nyomkodtam. Nem bottal verem szít a fejét, hanem mikor döglődőfélben volt, bicskával szurkáltam ódalba. Reggel kijött a gazdám. Aszonta, hogy menj Daru Sándorho rögtön, ott állj meg nála. Szíp, hegyes, büszke ember vót.

– Baj van, gazduram – mondom.

– Micsoda, te kölök?

– Vesztett kutyával viaskodtam az iccaka.

– Állj meg velem szembe! – Nízte a szemgolyómat. Meg kellett innom három pohár pájinkát, valami kis peszmetek vótak benne, nem mondta meg, hogy mi. Le kellett nyelni. – Még két reggel gyere ki!

De elébb ű maga kijött a falkáho. Füttyölt, a birkák mind feléje níztek, csak kettő nem. – Gábor szomszíd, azt a kettőt fogjátok ki, vágjátok le! – A döglött kutyát meg el kellett ígetni. ”

„Az öreg Varga 35 évig juhásza vót a Daru családnak. – Mongya, ides bátyám, mír olyan nagy ember ez a Daru Sándor? – Mer annak az apja első osztályú vesztetorvos vót. Megjárták Daru Péterrel sokan.

Eccer Akasztóba ment az új inspektor kifelé. – Mongya, kocsis, milyen tíz marha legel ott?

– Az a Daru Péter uramé, aki vesztetdoktor. – Majd adok én neki! Azt a tíz marhát be kell hajtani, és csak egy pengőír adják ki darabját... - Daru Péter kifízette. Rá egy hétre fognának be..., de nem tudtak. Negyven ököriga vót az uradalomba..., se nem ettek, se nem mozdultak. Aszongya a pusztagazda: – Kasznár úr, baj van, nem tudunk közémenni az ökröknek, mind meg vannak veszve, megölnek bennünket... Beküldött a járási orvosír Szeghalomba... – Le kell lúni sorba! – mongya a doktor... Nem akarták lelövődözni őket, hát elküdték a ngylovas hintót Daru Péterír. Ahogy a hintó elérte a határt, megtorpant a ngy lú. Kettő ideát maradt, kettő meg amoda. Nem mozdultak... Bement a kocsis, hogy odahíjja Daru Pétert.

– Öcsém, én veled nem tárgyalok, küdd be a gazdádát! – A kasznár gyalog ment be.

– Daru uram, hát ide jöttem.

– Mír gyalog?

– Nem megy tovább a ngy lú.

– Dehogynem, intsél csak a kocsisodnak.

Intett, a hintó megindult befelé. Mikor kivitték a gulyához, füttyölt, a kezivel intett, minden ökor megfordult felé. – Amék nem fordult felém, azt le lehet lúni. – Nyóc nem fordult meg. ”

„Az urak ki akarták szedni a tudományt Daru Péterbü. Összeszövetkeztek ellene az orvosok... Meghítták Daru Pétert is vacsorára... Nem ült le melléjük. – Tisztelt uraim! Farkas kutyák közé nem való... – Külön asztalt kapott. Gondolták, így még jobb, majd olyan bort kevernek neki, amilyet akarnak... Daru Péter tudta a cselt, úgy tett, mintha ríszeg lenne. Az urak mind ballal fogták a revorvert, jobbal a poharat. – Milyen ellenszere van, Daru uram, ennek meg ennek? – Ejnye, doktor urak, én nem kérdeztem maguktól soha semmit, maguk se kérdezzenek éntüllem. – Erre körül kapta a sok revorvercsű az öreget:

– Ha nem beszíl, tizenkét csűbüj jön a halál!

– Hallják az urak! Ha hirtelen nem teszik le azokat a revorvereket, egy perc múlva mindnyájan ugatni fognak!

Letették...”

Sánta Sándor, Körösladány, mindhárom történet Márton László gyűjtése
Márton László, 1967. 160–163.

„Daru fülibe ment, hogy van két szép deres csikó. A vályújukba tett valamit, azok harapták egymást. Kihívták Darut, hogy segítsen. Meg is szerezte a csikót magának. A kutyát, disznót, ökröt gyógyította. Iskolahagyott korától csinálta. Olyan kutyája volt, hogyha odajött egy másik kutya, kiharapta a belit. Lovat is herélt. Amikor gyógyított, nem láthatta senki. Frank Sándor, Akasztó pusztá vezetője volt a veje.”

Tokaji István, sz. 1912. Füzesgyarmat, IV. kült. 1. 1997.

L. Sinkó Rozália gyűjtése

„Melyiken kezdjem, mert sokat tudok. Hát kezdjük azon, hogy mikor kiindult a tanyára, mert Barna szigetbe volt a tanyájok, arra Bucsa felé. Cselidjei voltak kint. Kint vótak a jószágok. Hát ithun nem volt lova. Nem tartott lovat a háznál. Az öreg kiindult, oszt ballagott. Arra Bucsa fele, ottan körül járt hintó, két lovas hintó. Egy úr ült hátul, meg a kocsisa elől. Hát az öreg mellett elhajtottak, az öreget nem vették fel. Elmentek egy kilométer körül, nem mentek többet. Megállt a két lú, megállt, nem ment a két lú sehova se. Az öreg uolérte őket, el is hagyta. Kiment a tanyára. Jó dilután elindult vissza, haza, gyalog. Gyalog jött vissza is. Mikor jön visszafele, még akkor is ott állt a két lú, nem mentek sehova. Megállt az öreg, aszongya nekik: – Idehallgassatok – letegezte az urakat, mert olyan volt az öreg Daru, letegezett mindenkit –, idehallgassatok, tanuljátok meg, ha valahova mentek, oszt annyian vagytok a kocsin, hogy valaki felfir, vegyíték fel, ne hagyjátok ott. Na menjete!”

Akkor indult el a két lú.”

Nagy László, sz. 1922. ref., Füzesgyarmat, Kőrösi Csoma u.12. 1997.

L. Sinkó Rozália gyűjtése

„Vesztett Daru Sándor nagygazda volt, 80-100 holdja volt. Jármos ökre nem volt senkinek olyan, legszebb heverő marháit, deres csikói voltak.

Az akasztói Gulya megbomlott, nem mertek közel menni hozzájuk, üzentek Darunak, az közel ment, rájuk simított, odabújt, bebújt közéjük. Nem tudták, mit csinált.”

Tokaji István, sz. 1912. Füzesgyarmat, IV. kült. 1. 1997.

L. Sinkó Rozália gyűjtése

„Vesztett Daru magába zárkózott, komor ember volt. Ránézéssel a vesztett kutyákat gyógyította. Tartottak tőle. Ha valakire haragudott, ránézett valamelyik állatára, és beteg lett.”

Tokaji Sándor, sz. 1934. ref., Füzesgyarmat, Erdős u. 3. 1997.

L. Sinkó Rozália gyűjtése

„Akkor van egy másik. A tanya háta megett volt egy kis erdő... ott voltak a méhkasok sorba. Este, jó késő este Szatai Vilmos, megmondom én őszintén azt is, hogy ki. Ez felvette a hátára a méhkaptárt, osztán el akarta lopni. Az öreg Daru nem ment ki, de mégis tudta, hogy felvette... Szatai Vilmos indulni akart, nem tudott elindulni, letenni se tudta a hogyishijákat. Reggel, mikor felkelt az öreg Daru, kiment, de még akkor se ment oda, pedig tudta, hogy ott van... nízgelődött a tanyába az öreg Daru. Egyszer oszt meggondolta magát, odamegy hozzá. Azt mondja:

– *Tedd le, te szerencsétlen, húzd el a csíkot innen! De ide többet be ne tedd a lábad!*

Akkor tette le, de úgy elment, mint akit puskából kilűttek.”

Nagy László, sz. 1922. Körösladány, ref., Füzesgyarmat, Kőrösi Csoma u. 12. 1997.

L. Sinkó Rozália gyűjtése

„*Daru Sándor, az gyógyított, de meg is vesztette a jószágot, akire haragudott, ha nem kapta meg, amit akart.*”

Nagy Györgyné Tóth Eszter, sz. 1910. ref., Füzesgyarmat, Garai tér 5. 1996.

L. Sinkó Rozália gyűjtése

„*Darut mindig oda hítták, ahol veszett állat volt, belefújt a levegőbe, és megállította a betegséget. Nagyanyámtól hallottam.*”

Makra Emma, sz. 1922. ref., Füzesgyarmat, Garai tér 5. 1996.

L. Sinkó Rozália gyűjtése

„*Daru Sándor bácsi az egy jó művelt parasztember volt. Ha valakinek a faluba a jószága megbetegedett, hozzá fordult, vagy a gazdaságba ugye, ahol több ilye jószágféle vót. Főleg szarvasmarhaféle, azokat ugyi próbálkozott meggyógyítani, az ő tudomány szerint ugyi, hát nagyjából sikerült is, nem hallottam sosem, hogy hát ugyi mondtak vóna olyat, hogy kár vót neki szólni, vagy ilyesmi. Tett valamit a vályújukba, ahun a szarvasmarhák ittak ugyi, mer vót egy nagy itatóvályú. Az tele vót vízzel, abba kevert valamit, a marhát nekieresztették, így gyógyította.*

Meg azt mondják, hogy mikor szájfájós vót, így vette a nyálát a marhának, a másiknak a száját bekente vele, és így mindet beótotta ezzel az izével, hogy mind keresztülmenjen ezen a szájfájáson. Ez jobban a 20-as évekbe vót.”

Lázár Ferenc, sz. 1913. ref., Füzesgyarmat, Simonyi u. 11.

„*Körömfájásnál avval a nyállal megfertőzte a teheneket, de ő azt, ha hívták, meg is tudta gyógyítani. Nyilas nagyapótul hallottam.*”

Pikó Zsigmond, sz. 1944. ref., Füzesgyarmat, Kossuth u. 83./A

„*Apám után amit hallottam, hogy Kecskésen kint vótak gulyások, aztán agyon akarták a jószágot lövöldözni, mert azt mondták, hogy megveszett. Nagy magyar vilásszarvú bikák voltak, aztán hát a községnek a gazdái le akarták lövetni őket helybe.*

Az öreget kihívták, aztán közéjük ment, simogatta, de egy se ment neki. Pedig előtte felé se mertek menni. Nem mertek bemenni a karámba, hogy megöli valamelyiket. Az öreg közéjük ment:

– *Aj, engedjék csak ki őket!*

Simogatta, meg minden, nagy híre vót.”

„*Meg olyasmit is hallottam, hogy vót egy nagy fehér kutya, hát ugye azelőtt a tanyákon voltak ezek a nagy kuvasz-, meg komondorkutyák. Az öreg el tudta küldeni, ahova ű akarta, oda ment a kutya.*

Olyan tudása vót az öregnek, azt mondták neki:

– Na, abba a tanyába oszt biztos nem megyen be!

Ott voltak ugye a Daru-féle tanyák, Bálint-tanya, meg sok arra kint, Bucsa fele. Az öreg az bárhova ment befele, lehetett bármiféle hamis kutya, ha úgy gondolta, még a kutyát is elküldte.”

Kovács Lajos, sz. 1948. ref., Füzesgyarmat, Kossuth u. 50.

„Vesztett Darunak hívták, azt mondták, meg tudta betegíteni a marhákat. Ezen a néven futott, hogy veszett doktor, mán nem volt neki doktorátusa, de azt mondták, hogy meg tudta veszettséggel betegíteni a marhákat. Ugye régebben sokkal babonásabbak voltak az emberek. Jobban hozzáfordultak az ilyen kuruzslásokhoz.”

Hati Lajosné, Füzesgyarmat, Kossuth u. 77.

„A veszett jószágokat is meggyógyította, meg a veszett kutyát is elküldte. Ráküldte a másokra. Ilyeneket hallottam. Bármelyik veszett jószágot meggyógyította, de ha haragudott valakire, odaküldte a veszett kutyát.”

Bringye György, sz. 1939. gör.kel., Füzesgyarmat, Szabolcs vezér u. 9.

„Mán az én időmbe nem nagyon hallottam, hogy úgy sokmindent csinált volna, ugyi tiltották is az állatorvosok az ilyesmiket, az ilyen kuruzslásfélüket. De a régebbi időkbe úgy több ilyen veszett állatok úgy vótak. Ha valahun meghallották, hogy hát van ilyen veszett állat, akkor elmentek ahhoz az úgynevezett Vesztett Daruhoz. Hát az vót, az foglalkozott vele.

Állítólag elküldte egy bizonyos másik helyre a veszett kutyát, ha ott ólálkodott a jószág körül. De hogy mit csinált, ráolvasott vagy mit, azt nem tudom. Elirányította egy másik helyre.

Ilyen tudománya vót, de hogy aztán mán tiltották is, ezt a tudományát mán nem hagyta a családjára. Mert ez úgy ment apáról fiúra a régebbi időkbe, de fia nem vót, csak egy lánya, Erzsébet. Akire akarta vóna, ráhagyhatta vóna, de végül a tudományát nem adta át.”

Z. Daru István, sz.1922. ref., Füzesgyarmat, Mátyás u. 53.

„Daru Sándor nagyapám 1876. március elsején született, felesége Gidai Erzsébet, az ő szülei: szintén Daru Sándor, annak felesége pedig Károlyi Eszter volt. Ők a századfordulón haltak meg.

Nagyapám az 1900-as évek kezdetén vonult be katonának, a huszároknál szolgált a közös hadseregben, utána az első világháborúban is részt vett. Akkor nagyanyám vitte a birtokot évekig, míg nagyapám odavolt a háborúba.

Ő gazdálkodó ember volt, a barna-szigeti részen volt a tanyája és a birtoka. Daru nagyapám és az ő apja is, ők a gazdálkodás mellett rendszeresen jártak grófi birtokra, gazdákhöz, mindenféle állattartó emberekhez. Lovakat, marhát, bornyúkat, birkát heréltek. Pénzért, de fillérekről volt szó.

Azt, hogy mért nevezték nagyapámat Vesztett Darunak, azt hallomásból tudom idősebb emberektől, de tőle is hallottam, állítólag veszett jószágot is gyógyított, de hogy milyen formába, hogy csinálta, rám nem hagyott belőle semmit.

Úgy volt a közhiedelemben, hogy ő ezt nem csinálta nyíltan, és hozzá hiába mentek, hogy ezt vagy azt meg kell csinálni, elutasította. De tudta, hogy kihez kell

menni, és később aztán megjelent, és megcsinálta, amit kellett. Mert végeredményben ezt a törvény tiltotta, büntetendő cselekmény volt. Az öreg vállalta ezt a kockázatot, a gyógyításért is úgy kért valamit, hogy rábízta az illetőre, hogy ki mennyit ad.

Az is közhiedelemben volt, hogy az öregúr, a nagyapám, a kutyákra is hatásos volt. Azokat is meg tudta szuggerálni. Mondta, hogy engedjék meg, hogy meg-simogassa, aztán már engedelmeskedett a kutya neki. Nem féltek tőle a kutyák, barátságot kötöttek.

Egy anekdotát egyszer hallottam Bíró Nagy Imrétől, hogy a töviskesi grófi birtokra volt meghívva. Kihívták valami veszett jószágot meggyógyítani. Ki is ment, elvégezte a munkát, és kérdezték, hogy mivel tartoznak. Ő meg mondta, hogy semmivel, csak volt egy szép nagy komondorkutya, hogy azt adják neki. Nem adták, jól van, nem is kért semmit, de a kutya másnapra utánajött. Ez olyan 14 kilométer, ilyesmi távolságra van Füzesgyarmattól Töviskes.

Aztán Daru István mondta, aki a Dózsa György út 12. szám alatt lakott, hogy elment Daru nagyapámhoz, hogy olyan baj van, hogy a tanyára bement a veszett róka, és ott összeharapdálta a kutyákat, meg mit tudom én mi... És hát azt mondták neki, hogy biztos a kacska is megfertőzött, meg a baromfi, és ő meg meg-evett egy sült kacsát. Utána mondták meg neki, hogy ez is biztos veszett harapású volt. Kétségbe volt esve. Elment Daru nagyapámhoz, mondta neki, hogy hát mi járatban van. Nagyapám meg azt mondta:

– Ugyan, ilyenkor tudsz eljönni, mikor bajban vagy? Máskor meg nem tartod a rokonságot, nem jössz! Na nem baj, segíték én rajtad!

Bement a kamrába, kihozott valami port, oszt egy bizonyos mennyiséget adott neki belőle, és mondta, hogy ezt keverje bele egy liter tejbe és nem lesz semmi baja. Meg is itta, nem is volt aztán vele semmi.

Nem volt kocsmába járó ember. Tisztelték a faluban, úgy is, mint Veszett Daru, nyilván volt tartva, és ugye jó tanácsért az állatok gyógyításáért, herélésért hozzá fordultak. Szerintem, lehet, hogy pont emiatt olyan tartózkodók is voltak vele szemben, de végeredményben egy elég jó kedélyű ember volt.

Nagyapám 60-ba halt meg, előtte – ezt mondásból tudom – gyűjtötték neki a kőrishogarat. Ezeket lerázták a fáról, és úgy gyűjtötték össze ponyván. Ezeket szárították, és úgy darálták be, de azt nem tudom, hogy mi célra.⁸¹

Különféle kései voltak, de nincs meg belőle semmi, aztán ilyen kantárok, meg előkészített pecek. Azok ilyen 15-20 centisek voltak, fából, meg jobban cirok-szárból. Ezeket herélésnél használta, a sebet feszítették ki vele, mert a heregolyókat nem egy lyukon vette ki. Amikor a seb kitisztult, egy hét volt vagy kettő, utána megint le kellett fogni a lovat és kiszedni belőle.

Énnekem az idős emberek többször mondták, hogy nagyapád, Veszett Daru így, Veszett Daru úgy, hogy teneked ez valami tudományt adott át? Persze, amikor meghalt, a halálos ágyán kezét fogott veled, hogy a tudomány rád ragadt? De ezek-ről nem tudok többet.

⁸¹ Egy későbbi találkozásunk során Csenkei Sándor elmondta, hogy érdeklődött még a rokonságában a téma iránt, és nagyanyai unokatestvére elmondta neki, hogy gyógyszer alapanyagként hasznosították a darált, szárított kőrishogarat, melyet tejjel elkeverve adtak be.

Az igazság az lehet, hogy úgy maradtam ki ebből a dologból, hogy kicsi korom óta a gépekért voltam odáig. Míg gazdálkodtunk, a lovat is hajtottam, de utálatból csináltam, nem szerettem a lovat sose. Apám is, nagyapám is minden oldalról lovas emberek voltak, szerették, de én nem tudtam velük dűlőre jutni. Lehet, hogy ezt nagyapám is látta, és azért nem mondott semmit. Ennek még egy olyan hátere is lehet, hogy 39-be, mikor nagyanyám meghalt, és akkor elvette feleségül Szabó Juliánát, nálunk családi konfliktus alakult ki. Utána keresték anyámék a lehetőségét, hogy újból kapcsolatba kerüljünk nagyapámékkal, de csak hideg volt az a kapcsolat, nem volt olyan. Lehet, hogy ez is közrejátszott abban, hogy ő ilyen kurzsló meg gyógyító tudományból nem adott át se nekem, se az öcsémnek.”

Csenkei (Frank) Sándor, sz. 1934. r.k., Füzesgyarmat, Simonyi u. 11.

IRODALOM

BARNA 1979.

Barna G.: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Budapest, 1979.

BECK 1992.

Beck Z.: Sárreتي tudós pásztorok. In.: Kultúra és tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére (Szerk.: Viga Gy.) Miskolc, 1992. 387–392.

BELLON 1974.

Bellon T.: Új tűz. In.: Szolnok megye néprajzi atlasza I/1. (Szerk.: Szabó L.–Csalog Zs.) Szolnok, 1974. 208.

BELLON 1979.

Bellon T.: Nagykunság. Budapest, 1979.

BENCSIK 1985.

Bencsik J.: Szeghalom és vidékének rokonsági kapcsolatai, 1790–1828. Sárreتي Füzetek VII (1985) 6–48.

BERECZKY 1975.

Bereczky I.: Nagysárreتي-kutatásunk néprajzi eredményei és további tennivalók. In.: Sárreتي Írások II. (Szerk.: Miklya J.) Szeghalom, 1975. 79–101.

BIRTALAN 1920.

Birtalan Szilágyi J.: A Biharvármegyei Sárreتي leírása 1827. (Közli: Györffy I.) Aquila XXVII (1920) 60–70.

CSALOG 1974.

Csalog Zs.: Állatgyógyítás. In.: Szolnok megye néprajzi atlasza I/1. (Szerk.: Szabó L.–Csalog Zs.) Szolnok, 1974. 209–211.

CSALOG 2001.

Csalog Zs.: Veszett kutya küldése. In.: Szolnok megye néprajzi atlasza II/1. (Szerk.: Szabó L.–Gulyás É.–Csalog Zs.) Szolnok, 2001.

CSÁKABONYI 1960.

Csákabonyi K.: Békés megyei boszorkányperek a XVIII. században. Gyula, 1960.

DEÁKY 2002.

Deáky Z.: A hivatalos és hagyományos gyógyítás a magyar történelmi forrásokban. Budapest, 2002.

DIÓSZEGI 1978.

Diószegi V.: A pogány magyarok hitvilága. Budapest, 1978.

FÉNYES 1839.

Fényes E.: Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geográfiai tekintetben. Pest, 1839.

FÜVESSY 2001.

Füvessy A.: Megállított kocsi és ló. In.: Szolnok megye néprajzi atlasza II/1. (Szerk.: Szabó L.–Gulyás É.–Csalog Zs.) Szolnok, 2001. 118–119.

GACSAI I, II, III.

Gacsári I.: A Füzes-Gyarmati Helvétziai Hitvallású Eklézsiának krónikája. BRMTÉ I (1879) 68–155, II (1880) 108–173, III (1881) 131–179.

GRESZNÉ 1944.

Greszné Czimmer A.: Adatok a Tiszántúl népies orvoslásához. Debreceni Szemle (1944) 8–19.

GRYNAEUS 1965.

Grynaeus T.: „...Béka vala ekéje, kígyó vala ostora...” Adatok Vésztő néphitéhez. In.: Sárréti írások. (Szerk.: Miklya J.) Szeghalom, 1965.

GULYÁS 2001.

Gulyás É.: Boszorkány; – táltos; – tudós kocsis. In.: Szolnok megye néprajzi atlasza II/1. (Szerk.: Szabó L.–Gulyás É.–Csalog Zs.) Szolnok, 2001. 105–106, 107–109, 115–117.

GYÖRFFY 1984.

Györffy I.: Nagykunsági krónika. Karcag, 1984.

HOPPÁL 1990.

Hoppál M. (szerk.): Népi gyógyítás. In.: Magyar Néprajz VII. Budapest, 1990.

IMPLÓM 1971.

Implom J.: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. 1694–1848. Békéscsaba, 1971.

JELLINEK 1978.

Jellinek H. (főszerk.): Egészségügyi abc. Budapest, 1978.

KANDRA 1898.

Kandra K.: A váradi regestrum. Budapest, 1898.

KERESKÉNYI 1989.

Kereskényi M.: A demográfia és a gazdálkodás főbb jellegzetességei a XVIII. századi Füzesgyarmaton. In.: Békés megye és környéke XVIII. századi történetéből. (Szerk.: Erdmann Gy.) 1989. 451–541.

MADAR 1967.

Madar I.: Sárrétudvari hiedelme. Néprajzi Közlemények XII/1-2 (1967) 23–226.

MAGYARY-KOSSA 1929.

Magyary-Kossa Gy.: Magyar orvosi emlékek I–II. Budapest, 1929.

MÁRTON 1968.

Márton L.: A sárréti juhtartás ismeretanyaga és szókincse. Kézirat. Békéscsaba, 1968. Másolat a szeghalmi Sárréti Múzeum adattárában, ltsz.: N.454.94. Az eredeti a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Adattárában, ltsz.: 524.1968.

MOLNÁR 1973.

Molnár B.: Jász-kunsági betyárokról és Ambrus Sándor veszettállatorvosról. SZMMÉ 1973. 179–187.

MoRT 1888.

Magyarországi rendeletek tára. Budapest, 1888.

MRT 6.

Ecsedy I.–Kovács L.–Maráz B.–Torma I.: Magyarország régészeti topográfiaja 6. Békés megye régészeti topográfiaja IV/1. A szeghalmi járás. (Szerk.: Torma I.) Budapest, 1982.

MT 1896.

Magyar törvénytár. Budapest, 1896.

OLÁH 1986.

Oláh A.: „Új hold, új király!”, a magyar népi orvoslás életrajza. Budapest, 1986.

PL 1897.

A Pallas nagy lexikona XVI. (Írta Ábrányi K. et al.): Budapest, 1897.

PÓCS 1992.

Pócs É.: Hiedelmek az Alföldön. AJMK VII/II (1992) 593–600.

SÁRI 1977.

Sári I.: Füzesgyarmat történetéből. Kézirat a Sárréti Múzeum néprajzi adat-tárában. Ltsz.: 84.5.1977.

SINKA 1943.

Sinka I.: Fekete bojtár vallomásai. Budapest, 1943.

SINKA 1961.

Sinka I.: Érpárti történet. Budapest, 1961.

SINKA 1984.

Sinka I.: Eltűnik a hóri domb. Budapest, 1984.

SZABÓ 1992.

Szabó L.: Hiedelem és valóság. AJMK VII/I (1992) 275–289.

SZABÓ 1996.

Szabó László: Társadalom, etnikum, identitás. Debrecen, 1996.

SZMNA I/1 1974.

Szolnok megye néprajzi atlasza. (Szerk.: Szabó L.–Csalog Zs.) Szolnok, 1974.

SZMNA II/1 2001.

Szolnok megye néprajzi atlasza. (Szerk.: Szabó L.–Gulyás É.–Csalog Zs.) Szolnok, 2001.

SZŰCS 1936.

Szűcs S.: Boszorkánytörténetek a Nagysárrétről. Ethn 3 (1936) 151–155.

SZŰCS 1938.

Szűcs S.: Veszettorvosok a Nagysárréten. Ethn XLIX/1–2 (1938) 394–399.

SZŰCS 1992.

Szűcs S.: A régi Sárrét világa. Budapest, 1992.

VARGA 1973.

Varga Gy.: Megjegyzések a Sárrét anyagi kultúrájának vizsgálatához. In.: Bajomi krónika. (Szerk.: Dankó I.) Biharnagybajom, 1973. 93–102.

WAGENHUBER 1936.

Wagenhuber A.: A veszettség és az ijedezés gyógyítása az Alföldön. Ethn XLVII/3 (1936) 15–158.

Figure of a rabies-veterinary surgeon in the folk memory in Füzesgyarmat

– László András Nagy –

Resume

Sándor Daru jr. worked as a last representative of a famous rabies-veterinary dynasty from the end of the 1800s to the middle of the 1900s. We can meet his name in the beliefs of not only his close environment, the Sárrét, but the surroundings of the Nagykunság and Hortobágy also. I sought to make a proportional synthesis between the two fundamental layers of the materials collected earlier by the ethnographers and my collections: data coming from the data-suppliers in Füzesgyarmat and the closer family.

Most of the text material, rooted in irrationalism, involved in our research are simply conveying beliefs. The figure of the realistic healer being in possession of, though disguised, empirical knowledge interwove with the silhouette of more belief figures with superman power: the scholar, the shepherd, the satanic coachman, the steed and the witch.

The folk cure can be featured as a synthesis of the public knowledge descended from the scientific medicine and the knowledge originated in the folk tradition and available exclusively for specialists. Sándor Daru jr.'s concrete activities for healing rabies can be outlined only indirectly, using analogies of the written sources and folklore materials collected. Its reason lies in the fact that the rabies-vets concealed the principles of their diagnostic and healing activities, recipes of their medicines, their knowledge was inherited on male line to the first-born issue. They were forced to keep their methods in secret probably because of the tradition, in a less degree, while primarily the increasing hostility shown by the official medicine since the 19th century and the legal sanctions introduced against the folk healers. Although the verbal statements on Sándor Daru jr. belong largely to the sphere of folklore, according to the used historical sources and the family memories his knowledge seems founded on empirical personal adaptation of the methods applied in the official medicine at the end of 18th century.

All of the data-suppliers in Füzesgyarmat asked by me (who were born, with several exceptions, before 1950s) have already heard the name of Rabied Sándor Daru, at least remembering him as often mentioned by older people. Many remembered only a belief-fragment relating to him, based on hearsay. These included Sándor Daru's animal-healing activities in general, and his causing illness, sending dogs.

Nagy László András

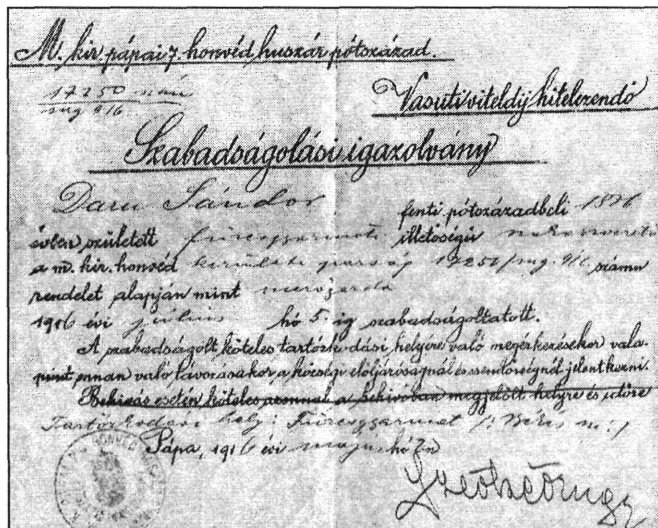
Sárréti Múzeum

5520 Szeghalom, Tildy u. 14.

museion@freemail.hu

1. kép.
Ifj. Daru Sándor
huszáregyenruhában,
1900-as évek eleje

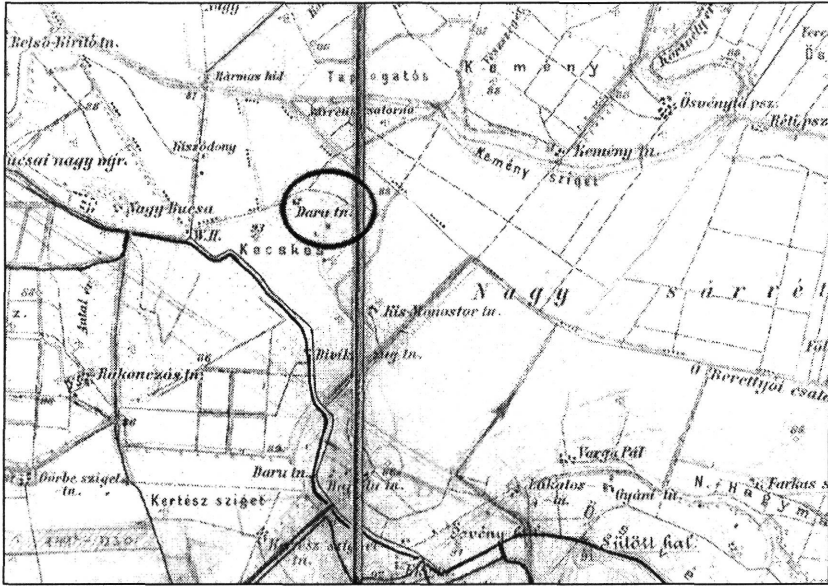
2. kép.
Ifj. Daru Sándor szabadságolási levele
1916-ból

3. kép.
Ifj. Daru Sándor,
1930-as évek

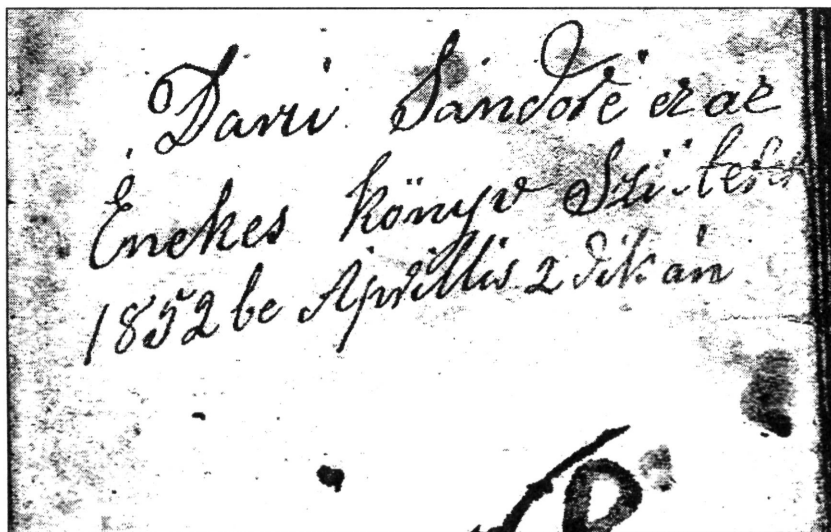
4. kép.
Vadászat után, 1930-as évek
(Az álló sorban balról a harmadik ifj. Daru Sándor)

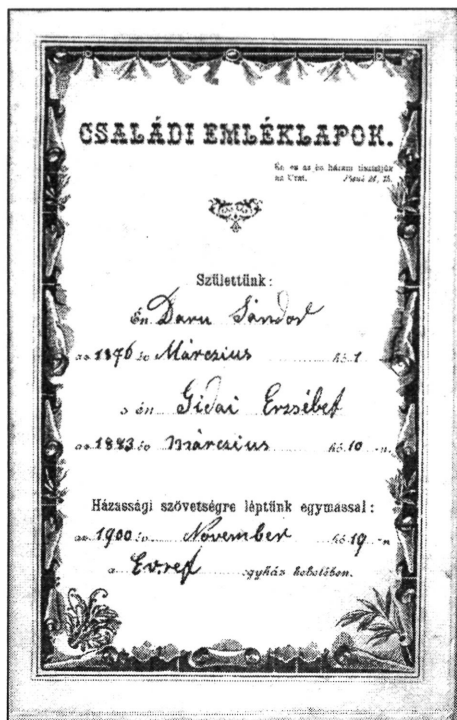
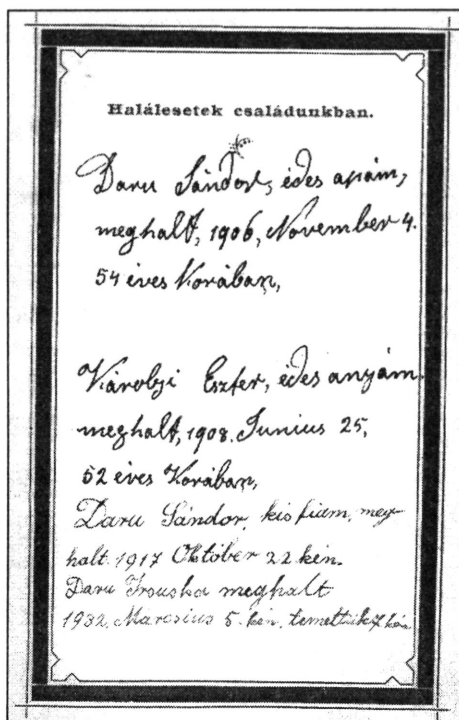
5. kép. A régi Daru-tanya Kecskésen

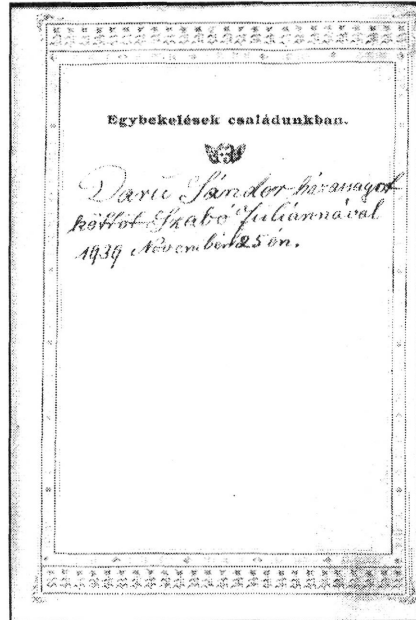
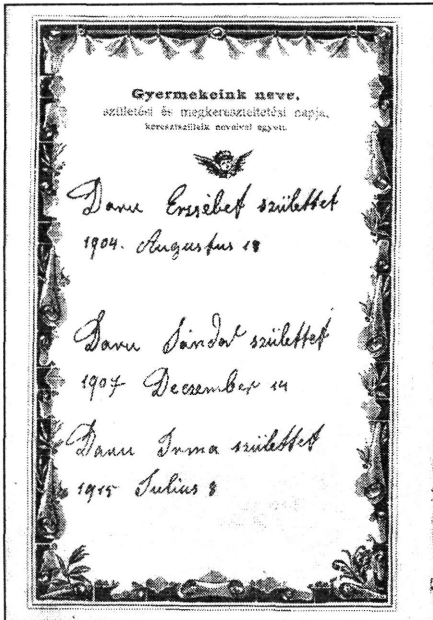
6. kép. A Daru-tanya, 1939

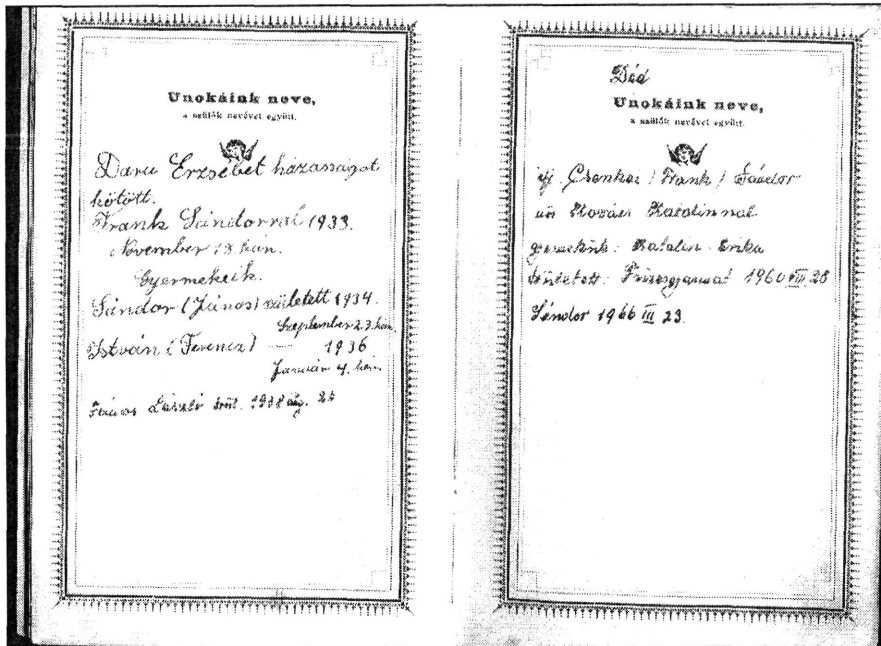
7. kép. Id. Daru Sándor bejegyzése énekeskönyve hátoldalán

8–9. kép. A családi biblia bejegyzései

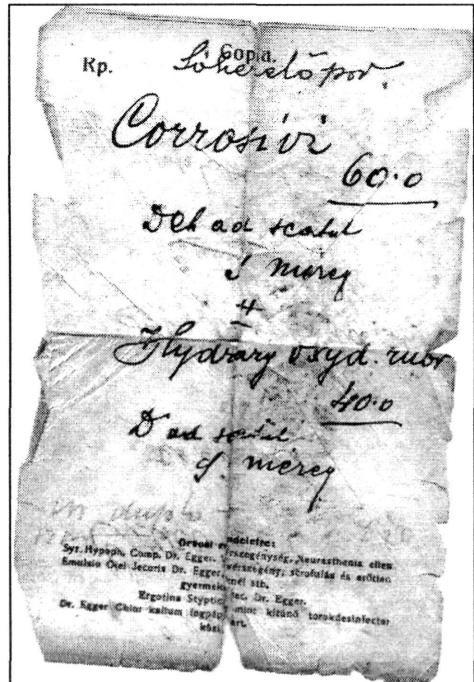
10-11. kép. A családi biblia bejegyzései

12. kép. A családi biblia bejegyzései

13. kép. Ifj. Daru Sándor 1911-ben kiadott herelési engedélyének 1924-es megújítása

14. kép. A füzesgyarmati Remény gyógyszerárban kiváltott állatgyógyászati recept 1911-ből